

Inhoud

Inleiding	11
-----------	----

Verantwoording	13
----------------	----

Bakkerrijmen en -liedjes

Geboorte	16
----------	----

Wiegeliedjes	17
--------------	----

Op de aankleedtafel	21
---------------------	----

Knuffelen en kriebelen	22
------------------------	----

Klap eens in je handjes	24
-------------------------	----

De vingers	25
------------	----

Tuttelrijmen	27
--------------	----

Schuitje varen	28
----------------	----

Rijen in een wagentje	30
-----------------------	----

Dansen op schoot	31
------------------	----

Hop, hop, paardje	32
-------------------	----

Naar Domburg, Putten en Zuidlaren	36
-----------------------------------	----

Vreemde ongelukken	37
--------------------	----

Bij de eerste stapjes	38
Hondje-waf, koetje-boe	39
Eten en drinken	40
Liedjes met gebaren	41
Naar bed	42
Avondgebed	43

De kinderwereld

Mijn moeder laat je vragen	46
Naar de winkel	47
De kleine koopman	48
Kattenkwaad	49
Plaagrijmen	50
Plaagverhaaltjes	51
Foprijmen	52
Mijn spelen is leren, mijn leren is spelen	53
Meester, bedankt!	54
Scheldrijmen en verwensingen	56
Kindergebeden (parodieën)	58

Kinderpreek	60
De hemel	61
Bezweringsen	62
Tanden wisselen	64
Avondgebed voor grote kinderen	65

De grote wereld

Nuttige kennis	68
Vogelrijmen	69
De seizoenen	71
Weerrijmen	72
Dieren in en om huis	73
Spotrijmen op beroepen	75
Adam en Eva	77
Kleine dieven, grote dieven	78
Steden en dorpen	79
Vrijen en trouwen	80
Vaderlandse geschiedenis	84
Allerlei spotrijmen	85

Taalrijmen	88
Tongbrekers	89
Taalraadsels	90
Franse les	91
Vraag en antwoord	92
Opvallende figuren	97
Vreemde verhalen	101
Leugenliedjes	107
Verhalen en liedjes	110
Stapelrijmen	112
Raadsels	119

Speelrijmen en -liedjes

Aftellen	126
Ballen	136
Bikkelen	138
Hinkelen	139
Jonassen	140
Kringspelen	141

Laat doorgaan, laat doorgaan	145
Krijgertje	146
Loopspelletjes	149
Schommelen	150
Tollen	152
Touwtjespringen	153
Pandverbeuren	157

Dansliedjes

Dansspelletjes	162
Op vrijersvoeten	167

Het hele jaar rond

Kerstmis	174
Nieuwjaar	177
Driekoningen	178
Vastenavond	179
Palmpasen	180
Luilak	181

Sint Maarten	182
Sinterklaas	184
Woordverklaring	186
Oplossing taalraadsels	193
Oplossing raadsels	194
Bronnen	195
Register	202

Inleiding

Dit boek is de tegenhanger van *Van Alphen tot Zonderland*, waarin ik een overzicht gaf van de Nederlandse kinderroepzang. De volkskinderrijmen, die eeuwenlang mondeling zijn overgeleverd, heb ik toen niet opgenomen. Dat is een ander genre, zei ik, dat een eigen overzicht verdient. Die constatering was een belofte, die nu wordt ingelost.

Bij het volkskinderrijm is de dichter onbekend. Voor een deel zijn de rijmen en liedjes op natuurlijke wijze ontstaan, zonder dat er een dichter aan te pas kwam. Dat geldt met name voor wiegeliëdjes: een moeder die haar kind probeert te sussen, maakt bij het wiegen geluidjes als ‘sss, ssst’, ‘sus, sus’, ‘suja, suja’. Dan heb je al bijna de eerste regel van een wiegeliëdje.

Andere rijmen gaan terug op liederen die wel degelijk door een dichter geschreven zijn, al bleef die vaak anoniem. Populaire liederen werden soms van generatie op generatie doorgegeven. In de mondelinge overlevering werden ze vaak ingekort; soms bleef alleen het refrein over, of het meest kenmerkende couplet. Deze liederen waren oorspronkelijk niet speciaal voor kinderen bestemd, maar wat ervan overbleef, wordt nu gezien als kinderrijm.

We groeien allemaal op met rijmpjes en versjes. We worden ermee in slaap gewiegd op moeders arm, later hobbelen we erbij op vaders knie. Daarna komen er nieuwe rijmpjes en versjes bij allerlei spelletjes. Maar na de basisschool is het over. We vergeten die kinderlijke rijmpjes – tot we zelf vader of moeder worden. Dan begint alles van voren af aan.

Voor jonge ouders zijn er boekjes met ‘rijmpjes en versjes uit de oude doos’. Voor wie méér wil, zijn de *Nederlandsche baker- en kinderrijmen* van J. van Vloten, ontstaan in de jaren 1871-1873, nog altijd het standaardwerk. Geen kwaad woord over Van Vloten: hij was de eerste die een bruikbaar overzicht gaf van onze rijmen, maar na honderdveertig jaar is zijn verzameling verouderd. Enerzijds ontbreken veel rijmen die tot het culturele erfgoed

behoren, anderzijds staan er nogal wat rijmen in, die niet meer zonder toelichting te lezen zijn.

Zowel in Nederland als Vlaanderen zijn sindsdien nieuwe verzamelingen verschenen, met rijmen die niet bij Van Vloten voorkomen. Zelfs in de eerste bundeltjes 'voor moeder en kind', zoals die van Nelly Bodenheimer en S. Abramsz, vinden we rijmen die niet eerder gepubliceerd waren. Het wordt tijd voor een nieuw overzicht.

De meeste lezers zullen veel rijmen herkennen, maar evenveel verrassingen aantreffen. Zo is het mij althans vergaan. De rijmpjes en liedjes voor jonge kinderen, die door ouders voor hun kinderen worden gezongen of opgezegd, leverden de meeste herkenning op. Vóór ik vader werd, wist ik nauwelijks dat ik ze kende, maar met een kind op schoot en een boekje in de hand bleek dat ik de meeste versjes kon zingen.

Als kinderen groter worden, geven ze de versjes aan elkaar door, vooral bij het spelen: aftellen, ballen, schommelen, touwtjespringen enzovoort. Volwassenen hebben daar geen invloed op en er is nog nooit een kind geweest dat zijn speelversjes uit een boek haalde. Daardoor zijn hier de meeste verrassingen te vinden. Op de meeste schoolpleinen wordt maar een deel van de speelversjes gezongen. Bovendien ontstaat op deze leeftijd een scheiding tussen jongens- en meisjesspelletjes. De meisjes trekken aan het langste eind: bij meisjesspelen als ballen en touwtjespringen en vroeger ook bikkelen vind je de meeste en aardigste versjes. Achteraf is dat goed nieuws voor de jongens: die krijgen nu de meeste verrassingen.

Ook uit de inhoud van deze rijmen blijkt dat volwassenen er geen invloed op hadden. Ze gaan regelmatig over onderwerpen die kinderen niet met hun ouders bespreken en het gezag van ouders en onderwijzers wordt nogal eens op de korrel genomen. Zo zien we in de rijmen de ontwikkeling van het kinderleven, dat zich steeds meer losmaakt van de ouders. Het eindpunt vinden we in de rijmen voor de jeugd op vrijersvoeten. Niet lang daarna begint alles weer van voren af aan.

Verantwoording

Voor deze bundel heb ik gebruikgemaakt van zeventig Nederlandse en Vlaamse bronnen: verzamelingen, studies, bloemlezingen, bundeltjes ‘voor moeder en kind’, enkele tijdschriften, een handboek voor volkskunde en een database.

Ik heb niet gestreefd naar volledigheid: dat zou een onmogelijk boek opleveren met duizenden rijmen, waar niemand iets aan heeft. Ik heb me beperkt tot rijmen en liedjes die nog ‘op eigen benen kunnen staan’ en dus – afgezien van woordverklaringen – zonder toelichting gelezen kunnen worden.

Om dezelfde reden heb ik, met enkele uitzonderingen, geen varianten opgenomen: ik had wel tien pagina’s kunnen vullen met versies van ‘Hop Marjanneke’, ‘Hop maar Jannetje’, ‘Hoep Marjanneke’ enzovoort, maar dat is alleen van belang voor onderzoekers. Uit de vele varianten heb ik de meest aansprekende versies gekozen; en de meest ‘zuivere’ versies, waarin geen regels zijn weggevallen of regels uit andere rijmen zijn toegevoegd.

Soms zijn de verschillen tussen varianten zo groot dat je van nieuwe rijmen kunt spreken. Van ‘Hop, Marjanneke’ bestaan ook versies die alleen de eerste twee regels gemeen hebben, verder zijn het andere liedjes. Die heb ik wel een plaats gegeven.

Veel rijmen komen in het hele Nederlandse taalgebied voor: van Groningen in het noordoosten tot Frans-Vlaanderen (de streek rond Duinkerken) in het zuidwesten, vaak in regionale varianten in de streektaal. Ter wille van de verstaanbaarheid heb ik in de regel versies in algemeen Nederlands gekozen.

Omdat de meeste rijmen met kleine verschillen in diverse bronnen zijn overgeleverd, heeft het geen zin de bron van de aangehaalde versie te vermelden. Veel versies zijn met bronvermelding te vinden in de Nederlandse Liederbank van het Meertens-Instituut: een prachtige database, maar niet helemaal volledig; zo ontbreken de bundeltjes van Nelly Bodenheim en

S. Abramsz, waarin veel rijmen voor de eerste maal in druk verschenen.

Woorden gemarkeerd met het teken ° worden achterin verklaard.

Bakerrijmen en -liedjes

Geboorte

Toen 't kindje op de wereld kwam,
al uit zijn donker hoekje,
toen had het nog geen hemdje an,
ja, zelfs geen onderbroekje.
Baker°, baker, rep je wat!
Dat ons kindje geen kou en vat,
want zijn zoete papaatje
en zijn lieve mamaatje
willen het zo graag houden.
Het heeft oogjes, helder en klaar,
op zijn bolletje lief krulhaar,
lipjes met rode randjes
en een paar poezele handjes.

Daar is een kindeke geboren
op 't toppeltje° van 't huis;
en 't had zijn bonnetje° verloren,
en 't gink al krijsend naar huis.
En de speelman speelde zo zoete!
En de moeder was er zo ziek!
En zij eet zo geren° kapoentjes°,
maar de beentjes° mag° zij niet.

Wiegeliedjes

Wiegen kan op verschillende manieren: in een schommelwieg, zittend of lopend met het kind op de armen, of lopend met het kind in de kinderwagen. Sommige liedjes verwijzen uitdrukkelijk naar de eerste situatie, andere zijn algemeen toepasbaar.

Roe°! roe! kindje,
hoe ben je toch zo stout!
Heb je pijn in 't buikje,
of zijn je voetjes koud?
We zullen een vuurtje stoken
en een papje koken.
't Wiegje dat gaat zwik, zwak,
voor de kleine dikzak.

Eia°, popeia°,
kookt kindekes pap.
Heb je geen mellek, zo mellekt de kat;
heb je geen kat, zo mellekt de muis,
daar is toch altijd nog mellek in huis.

Doe°, doe, kindeke, doe,
slaapt en doet uw oogskes toe.
Hebde geen vaak°, ge moet niet slapen,
hebde geen honger, ge moet niet gapen,
doe, doe, kindeke, doe.

Douw°, douw, kindje,
slaapt gij maar, mijn vrindje.
Vader is zo lange weg,
zeker om een pintje.

Douw, douw deine kwam van Brugge,
met de pappot op zijn rugge,
met de wiegband in zijn hand,
zo kwam Douw, douw deine in 't land.

Suja°, poppedeine°,
't kindje is nog kleine;
'k wou dat het kindje groter was,
dat kwam moeder wel te pas.

Suja, suja, kindje,
't pappetje staat in 't spindje°.
Moeder is naar de Damme
om een volle mamme°;
vader is naar de Slikkesloot
om een stukje wittebrood.
Kleine kindjes worden groot.

Slaap, lieverdje, slaap!
Schrei niet lieve schaap!
Ach, uw traantjes doen mij zeer,
schrei niet, liefje, schrei niet meer.

Slaap kindje, slaap!
Daarbuiten loopt een schaap,
een schaap met witte voetjes,
dat drinkt zijn melk zo zoetjes.
Schaapje met je witte wol,
't kindje heeft zijn buikje vol.

Slaap kindje, slaap!
Daarbuiten loopt een schaap,
daarbuiten loopt een bonte koe,
het kindje doet zijn oogjes toe.
Slaap kindje, slaap.

Klaas° Vaak°, die komt,
Klaas Vaak, die komt,
hij komt de schoorsteen in;
hij komt op kindjes oogjes.
Is dat geen goed begin?

Klaas Vaak, die komt,
Klaas Vaak, die komt,
hij komt de schoorsteen in;
hij komt om ons klein kindje,
al met zijn boze zin.

Do°, do, kindeke do!
Slaap en doet uw oogskes toe,
of anders komt de Sloekke° Baboe!
Houd uw totje toe! houd uw totje° toe!
Of anders komt de Sloekke Baboe!

Doe! Doe!
Kindeke badoe.
Slaap en doe d' oogskens toe.
En als gij niet wilt zwijgen,
zult ge geen tetteke^o krijgen.
Doe! Doe!
Kindeke badoe.

Als alle kindertjes spelen gaan,
moet ik bij het wiegje staan.
Ga dan, wiegje, krik-krak,
slaap, mijn kleine dikzak.